

psychological peculiarities of overcoming communicative barriers of foreign students in the studying process and with the description of reasons of their emergence and ways of overcoming them.

The analysis of theoretical and methodological approaches to the problem of communicative barriers in the studying process is submitted; attributes and factors of emergence of communicative barriers in the given process is revealed.

Features of communicative barriers and reasons of their emerging are investigated among foreign students of South Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushynsky with the help of the test "Language barriers". As a result we proved that the main communicative barriers of foreign students in the process of studying are associated with the skills of being sociable and also with the process of understanding national traditions and stereotypes of foreigners.

Psycho-pedagogical conditions of overcoming and preventing communicative barriers by foreign students in the process of their studying are identified (increase of educational motivation, mastering of communication skills, creation of a favorable psychological climate in group).

The program of collectively-distributed activity with elements of psychological training, directed on realization of overcoming communicative barriers is worked out and tested as well.

With help of the quantitative analysis of the study results, their accounting with a special program, their experimental verification, the effectiveness and necessity of its inclusion into the learning process as a mean of overcoming communicative barriers and, on this base, increasing the quality of students' foreign languages mastering and their personal development is proved.

The main principles of overcoming communicative barriers of foreign students in the studying process are the following: improving foreign language speaking skills and knowledge of foreigners' national traditions and stereotypes of behavior.

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ ВЛАСТИВОСТІ

УДК 159.922+157

Малигіна Г.С.

Стаття присвячена дослідженню відповідальності як інтегральної якості зрілої особистості. З позиції сучасної психології відповідальність розглядається як окрема психологічна категорія, а точніше - категорія, основою якої є особистісна риса, або як різні категорії - почуття відповідальності, властивість особистості, здібності відповідати, готовності (установки) до відповідальності, риси характеру та ін. Але, не дивлячись на широкую представленість в науці даної проблематики, внутрішня структура даної категорії відсутня.

***Ключові слова:** відповідальність, атрибуція відповідальності, тривожність, locus контролю, детермінація відповідальності.*

ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК ЛИЧНОСТНОГО СВОЙСТВА

А. С. Малыгина

Статья посвящена исследованию ответственности как интегрального качества зрелой личности. С позиции современной психологии ответственность рассматривается как отдельная психологическая категория, а точнее - категория, основой которой является личностная черта, или как разные категории - чувство ответственности, свойство личности, готовность (установка) к ответственности, черты характера и др. Однако, несмотря на широкую представленность в науке данной проблематики, внутренняя структура данной категории отсутствует.

Ключевые слова: *ответственность, атрибуция ответственности, тревожность, локус контроля, детерминация ответственности.*

DIFFERENTIAL APPROACH TO STUDYING RESPONSIBILITY AS A PERSONALITY TRAIT

A.S.Maligina

Nowadays many scientists face with the crisis of personal responsibility, when individual responsibility is washed out, a man becomes part of general activity, and nothing depends on him. In this connection a man loses a free agency, possibility to choose and independently convert the plans into life. But responsibility that arose up as the social phenomenon is a powerful characteristic of behavioral adjusting. In addition, responsibility is always connected with social changes, that is why the essence of responsibility always changes in everybody's life.

Responsibility is a special form of personality self-regulation that is expressed in realization of carried out acts and their consequences and in realization and control of the ability to be a reason of changes (or a counteraction to changes) in the world and in one's own life.

We consider that personality description contains three basic indexes:

1. Disciplinary responsibility, which is understood as an executive component, responsibility at the level of discipline, when subject:

a) operates in accordance with the set rules and norms;

б) is sensible to external control;

в) after commitment of a deed rarely shows independence and initiative.

2. Responsibility for oneself, when a subject treats carefully to every deed, understanding their necessity, even when external control is absent. But, taking into consideration specifics of communicativeness, propensity to the empathy experiencing gives an advantage to independent accomplishment of deeds, but not necessity of their implementation.

3. Responsibility for others, when a subject is capable to undertake responsibility for actions of other people, can estimate them, organize, often tries to find a general point of view, not taking into account his own one.

Актуальність дослідження. Теперішній час багатьма ученими вважається часом кризи особистої відповідальності, коли індивідуальна відповідальність розмивається, і людина стає частиною загальної діяльності, від якої нічого не залежить. У зв'язку з цим людина втрачає свободу волі, можливість вибирати і самостійно перетворювати на життя свої плани. Але відповідальність, що виникла як соціальний феномен, має потужну властивість регуляції поведінки, причому поведінки соціально корисної. Крім того, відповідальність завжди конкретно-історична, а у зв'язку з соціальними змінами кардинально міняється і перебудовується суть відповідальності в житті кожної людини.

Відповідальність - особлива форма саморегуляції і самодетермінації особистості, що виражається в усвідомленні себе як причини здійснюваних вчинків та їх наслідків і в усвідомленні її контролі своєї здатності виступати причиною змін (або протидії змінам) в навколишньому світі і у власному житті. Неоднозначність та складність відповідальності як особистісної категорії проявляється у різноманітності підходів до її вивчення.

Проблема відповідальності вивчається в світовій психології у двох основних аспектах: моральному і в аспекті причинності (Ж. Піаже, Л. Кольберг та ін.). У загальноприйнятих визначеннях відповідальності акцентуються моральний та когнітивний аспекти. Перший указує на регуляцію поведінки на основі етичного вибору, другий - на основі передбачення; у теоріях психоконсультавання і психотерапії відповідальності також приділяється значне місце (Е. Берн, Ф. Перлз, І.О. Кочарян); загальнопсихологічний підхід розглядає відповідальність як окрему психологічну категорію, основою якої виступає дана особистісна риса, або як різні категорії - чувства відповідальності, властивість особистості, здібності відповідати, готовності (установки) до відповіді, риси характеру та ін. (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьев, О.О. Бодальов, Л.І. Божович, Д.О. Леонтьєв, К. Муздибаєв, С.Л. Рубінштейн); особливо повно представлений у психологічній науці онтогенетичний аспект дослідження відповідальності, оскільки вона має якісні відмінності на різних етапах індивідуального розвитку особистості; більшість фахівців відмічають, що починати формування відповідальності слід в підлітковому віці, оскільки в цей час відбувається корінна зміна ціннісно-мотиваційної системи, яка, у свою чергу, впливає на розвиток відповідальності (Р. Армсбі, З.М. Борисова, А.В. Запорожець, Ж. Піаже, Д. Хоффман); професійний аспект розглядає відповідальність і як загальнопрофесійну властивість особистості і як одну з найважливіших інструментальних властивостей, що визначають успішність протікання і результативність будь-якої людської діяльності; професійна відповідальність дає можливість оцінювати і контролювати не лише власне професійне становлення на момент професійного вибору, але охоплює процеси професійного прогнозування, цілепокладання і формування життєвих і професійних планів у найближчому і віддаленому майбутньому; завдяки професійній відповідальності формується мотиваційно-ціннісна позиція, розвиваються такі здібності як цілепокладання, планування, прогнозування, вольові якості фахівців (В. О. Бодров, Т. К. Джордж Річард, Э. Дюркгейм, О.В. Зозуля, О. Г. Луценко, С.В. Маковсева, К. Муздибаєв, Ж. Піаже, П. Фоконне, Ф. Хайдеггер та ін.); екзистенціальний напрям у філософії і психології в основному розглядає проблему смислу, прагнення до цінностей, до свободи і відповідаль-

ності; з позицій екзистенціального аналізу людина визнається вільною лише умовно, оскільки не може робити усе, що захоче: людська свобода не дорівнює всемогутності і свавілля; людина визнається вільною, якщо в той же час вона визнається відповідальною (В. В. Знаков, Д. О. Леонтьєв та ін.); кроскультурні дослідження відповідальності розглядають відповідальність як системно-функціональну властивість особистості, що включає мотиваційні, когнітивні, динамічні, регуляторні, емоційні і продуктивні характеристики, які мають свою національно-етнічну специфіку, яка виражається в психологічній своєрідності міри вираженості змінних відповідальності (А.Ф. Азієв, Ф. Барт, Ю.В. Бромлей).

Аналіз наукових першоджерел дозволяє стверджувати, що, не дивлячись на широкий інтерес наукової спільноти до проблеми відповідальності, внутрішньопсихологічної структури даного феномену в науці не існує. На сьогоднішній день немає чітких теоретико-методологічних підстав, які дали б завершену загальнопсихологічну характеристику відповідальності, її структурних компонентів і умов виникнення; визначили генезис і детермінанти функціонування відповідальності у працівників органів внутрішніх справ. З проведеного огляду наукових першоджерел виходить, що в сучасній психології, незважаючи на активне звернення зарубіжної і вітчизняної науки до проблематики відповідальності, склалися певні протиріччя, розв'язання яких вимагає проведення подальших досліджень.

Ми розглядаємо відповідальність як складну інтегральну властивість особистості, що виражається у глибокому взаємозв'язку об'єктивної необхідності виконання суспільних норм, внутрішньої готовності нести відповідальність за себе та за інших та активної реалізації цієї готовності у будь-яких життєвих ситуаціях.

В даному випадку йдеться не про відповідальність-необхідність, відповідальність-обов'язок, а про відповідальність-потребу, що є головним критерієм зрілої особистості.

Як визначити, наскільки відповідальна конкретна людина? По яких критеріях можна виділити відповідальну людину із загальної маси безвідповідальних людей? Чи можна поділяти людей на відповідальних та безвідповідальних? Усі ці питання потребують детального наукового вивчення з залученням диференціально-психологічного та темпорального підходу. Відповідальність, на відміну від відчуття провини, зосереджена на дії та її результатах. Вона перебуває в теперішньому часі і тягнеться в майбутнє.

З позиції сучасної психологічної науки відповідальність розглядається як окрема психологічна категорія, а точніше - категорія, основою якої є особистісна риса, або в якості різних категорій - почуття відповідальності, властивості особистості, здатності відповідати, готовності (настанови) до відповіді, риси вдачі та ін. Більшість дослідників співвідносять відповідальність з рисою особистості. Ми також дотримуємося подібної позиції.

Оскільки ми розглядаємо відповідальність як рису особистості, необхідно визначити рівні, яким вона відповідає, - індивідний, особистісний або індивідуальний, та можливі моделі відповідальної особистості. Відповіді на ці питання можливі тільки при детальному вивченні структурних елементів цього феномену. Розгляд основних значень відповідальності дозволяє стверджувати

ти, що цей феномен має позитивні кореляції з багатьма соціальними якостями особистості: самостійністю, чесністю, справедливістю, принциповістю, почуттям обов'язку, наслідуванням норм свого соціуму та інше. Відповідальність завжди пов'язана з ухваленням рішення, з вибором людини, з її діяльністю, конкретним вчинком або відмовою від такого. Але, на наш погляд, дані соціальні якості не розкривають внутрішню психологічну структуру особистості. Тому виділяти відповідальність як самостійний і незалежний чинник не представляється можливим, вона завжди структурована, а індивідуальні особливості відповідальності залежать від співвідношення цих чинників.

Окрім цього, важливо відмітити, що які б не були багатомірні психологічні трактування поняття відповідальності, основне смислове навантаження є внутрішня готовність людини відповісти, дати відповідь. Тому доцільним є діагностування установки, ставлення людини до відповідальності, операціоналізація даного феномену. Головним же її ядром може бути релевантний відповідальності чинник.

Вважаємо, що таким системоутворюючим чинником виступає інтернальність або локус контролю, що має у своїй основі внутрішній тип атрибуції. Про інтернальний локус контролю йдеться тоді, коли людина переважно приймає відповідальність за події, що відбуваються в її житті, на себе, пояснюючи їх своєю поведінкою, характером, здібностями. Про екстернальний локус контролю говорять, якщо людина схильна приписувати відповідальність за усе зовнішнім чинникам: іншим людям, долі або випадковості, оточуючому середовищу. Встановлено, що інтернали упевненіші в собі, спокійніші і доброзичливіші, популярніші. Як показують дослідження К. Муздибаєва, існує позитивна кореляція між інтернальністю і наявністю смислу життя: чим більше суб'єкт вірить, що усе в житті залежить від його власних зусиль і здібностей, тим більшою мірою знаходить він в житті смисл і цілі. Екстернали відрізняють підвищена тривожність, стурбованість, менша терпимість до інших і підвищена агресивність, конформність. Усе це, вірогідно, пов'язано з їх позицією про залежність від зовнішніх обставин і нездатність управляти своїми справами.

Основна складність та неоднозначність екстернальної локалізації відповідальності полягає в тому, що прагнення зберегти самоповагу (або психоемоційну стабільність) в умовах перманентних негативних оцінок діяльності і поведінки особистості з боку оточуючих може призводити до формування зовнішнього локуса контролю. Тобто, на наш погляд, формування зовнішнього локуса контролю грає в даному випадку роль захисного механізму, який, знімаючи відповідальність з особистості за невдачі, дозволяє адаптуватися до постійних зовнішніх негативних оцінок і зберегти самоповагу.

Основним концептуальним підходом до відповідальності в нашому дослідженні є ствердження, що абсолютно безвідповідальної особистості немає, у різних осіб по-різному представлені та розвинуті індивідуально неповторні поєднання основних показників відповідальності.

Розкриття індивідуально-типичних особливостей відповідальності дозволяє виявити існування різних її форм і різноманітні зв'язки між ними. Л.С. Вигоцький відмічає, що усе різноманіття індивідуальних ситуацій можна вести до певної кількості типових ситуацій. Порівняльний аналіз типів дозволяє про-

стежити різні форми прояву закономірності, межі її дії [2]. Це, у свою чергу, дозволяє розробити конкретні практичні рекомендації по різних підставах, а, отже, стає можливою організація вимог діяльності до особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей (К.О.Абульханова-Славська [1]).

Дослідження індивідуально-типових особливостей структури відповідальності може йти шляхом розкриття взаємозв'язків між різними ознаками окремої властивості. Іншими словами, проблема структури відповідальності може вивчатися не лише на макrorівні, - тобто між основними властивостями, але і на мікрорівні - між характеристиками однієї і тієї ж властивості як поліознакового, а не монометричного утворення. Тобто, актуальність дослідження відповідальності з позиції диференціальної психології визначається необхідністю пошуку шляхів і засобів до організації вимог діяльності особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей. Проте вирішення цієї проблеми не може бути успішним без аналізу індивідуально-типових особливостей відповідальності.

Одне з кардинальних питань психології відповідальності - це питання про співвідношення особистої і соціальної відповідальності (особливого значення ця теза набуває, коли йдеться про працівників органів внутрішніх справ). Тому, на наш погляд, актуальним є виявлення внутрішньої структури відповідальності, її основних показників та їхня феноменологія.

Ми вважаємо, що ця стійка особистісна характеристика, містить три основних показника:

1. Дисциплінарна відповідальність, під якою ми розуміємо виконавчий компонент, відповідальність на рівні дисциплінованості, коли суб'єкт:

- а) діє у відповідності до встановлених правил та норм;
- б) чутливий до зовнішнього контролю – якщо завдання перевіряється – виконує його краще;

в) після виконання доручення або справи самостійність та ініціативу проявляє рідко.

2. Відповідальність за себе, коли суб'єкт до всіх доручень та обов'язків відноситься ретельно, розуміючи їх необхідність, навіть коли відсутній зовнішній контроль. Але, через специфіку комунікативності та рефлексивних властивостей, схильності до емпатійних переживань, надає перевагу самостійному виконанню доручень, а не необхідності вимагання їхнього виконання від інших.

Інший полюс відповідальності за себе формує тип особистості, яка вважає себе відповідальною тільки за себе, намагається впливати на життєві події, які торкаються тільки її життя. Ці люди виглядають незалежними, вони не запитують поради, але і не намагаються переробити оточення, визначати їх дії.

Людина, яка боїться брати відповідальність на себе, самостійно приймати рішення, шукає партнера, готового виконувати цей обов'язок замість неї, що створює об'єктивні умови для маніпулювання або психологічної залежності від іншої людини.

3. Відповідальність за іншого, коли суб'єкт здібний взяти на себе відповідальність за дії інших, може їх критично оцінити, хороший організатор, частіше намагається знайти спільну точку зору, а не нав'язати власну. Вважаємо, що саме ці показники характеризують розвиток відповідальності, її струк-

туру. Різні сполучення даних показників, домінування одного над іншими характеризує якісну своєрідність кожного суб'єкта.

Крім того, на наш погляд, у названих показниках проявляється динаміка «визрівання» відповідальності — від нижчого рівня — дисциплінарної відповідальності, до вищого — відповідальності за іншу людину.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / Абульханова-Славская К.А. — М. : Наука, 1980. — 335 с.
2. Выготский, Л.С. Диагностика развития и педологическая клиника трудного детства Текст. / Л.С. Выготский // Собр. соч. - М. : Педагогика, 1983. - Т. 5. - С. 257-321.
3. Знаков В.В. Понимание как проблема человеческого бытия /Знаков В.В. // Психологический журнал. - 2000. - Т. 21. - №2. - С. 7-15.
4. Муздыбаев К. Психология ответственности /Муздыбаев К. — М. : Наука, 200. — 435 с.
5. Пиаже Ж. Избранные психологические труды /Ж. Пиаже. — М. : Педагогика, 2004. — 237 с.
6. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии /С.Л.Рубинштейн. - М. : Педагогика, 1976. — 414 с.

DIFFERENTIAL APPROACH TO STUDYING RESPONSIBILITY AS A PERSONALITY TRAIT

A.S.Maligina

Nowadays many scientists face with the crisis of personal responsibility, when individual responsibility is washed out, a man becomes part of general activity, and nothing depends on him. In this connection a man loses a free agency, possibility to choose and independently convert the plans into life. But responsibility that arose up as the social phenomenon is a powerful characteristic of behavioral adjusting. In addition, responsibility is always connected with social changes, that is why the essence of responsibility always changes in everybody's life.

Responsibility is a special form of personality self-regulation that is expressed in realization of carried out acts and their consequences and in realization and control of the ability to be a reason of changes (or a counteraction to changes) in the world and in one's own life.

We consider that personality description contains three basic indexes:
1. Disciplinary responsibility, which is understood as an executive component, responsibility at the level of discipline, when subject:

- a) operates in accordance with the set rules and norms;*
- б) is sensible to external control;*
- в) after commitment of a deed rarely shows independence and initiative.*

2. Responsibility for oneself, when a subject treats carefully to every deed, understanding their necessity, even when external control is absent.

But, taking into consideration specifics of communicativeness, propensity to the empathy experiencing gives an advantage to independent accomplishment of deeds, but not necessity of their implementation.

3. Responsibility for others, when a subject is capable to undertake responsibility for actions of other people, can estimate them, organize, often tries to find a general point of view, not taking into account his own one.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ МЕТРИКИ ЧАСУ В ПАМ'ЯТІ ІНДИВІДА МЕТОДОМ МІНІМАЛЬНИХ ЗМІН

УДК 159.937.53: 159.953.34

Поповский Б.П.

У статті представлені результати емпіричного дослідження метрики часу у пам'яті індивіда методом мінімальних змін, який припускає вибір еталонного стимулу серед континууму інших стимулів.

Ключові слова: індивід, час у психіці індивіда, метрика часу, інтервал невизначеності диференціальний поріг, часові помилки.

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ МЕТРИКИ ВРЕМЕНИ В ПАМЯТИ ИНДИВИДА МЕТОДОМ МИНИМАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Поповский Б.П.

В статье представлены результаты эмпирического исследования метрики времени в памяти индивида методом минимальных изменений, который допускает выбор эталонного стимула среди континуума других стимулов.

Ключевые слова: индивид, время в психике индивида, метрика времени, интервал неопределенности, дифференциальный порог, часовые ошибки.

DIFFERENTIATION OF METRICS OF TIME IN INDIVIDUAL'S MEMORY BY METHOD OF MINIMAL CHANGES

В.Р. Popovskiy

The classic method «minimal changes» that assumes the choice of standard stimulus among the continuum of other stimuli was fixed in basis of our experiment. By means of this method the estimation of indexes of metrics of time differentiation is investigated. Thus, the investigated were characterized by the understated interval of vagueness. The self mean value of interval of vagueness was 91,050.ms. It is necessary to note, that standard deviation of the top point is characterized by a bigger level than standard deviation of the bottom point. It specifies that the top limit of interval of vagueness is in a greater degree suitable to the vibrations of the lower one. In other words, the level of the top point of sample is less homogeneous than a lower one. Moreover, allocation of top points specifies the substantial right-side asymmetry and expressed excess, while allocation of bottom points is characterized by great closeness to normal location: there is a small right-side asymmetry and less expressed excess. Thus, it also confirms that the top limit of interval of vagueness is less persistent than a bottom limit. Analogical data are obtained by calculation and comparison